

Codău Annamária

EGY LÉGKÖRTEREMTÉSI KÍSÉRLET: AZ ÁRNYÉKHATÁR

1 1992-ben megjelent az *Árnyékhatar*, picivel több mint 90 oldalnyi irodalom Jánk Károly, Vida Gábor, Balássy Csaba szerkesztésében, Csapó Réka grafikájával, Cs. Gyimesi Éva és Visky András lektorálásával. Miként viszonyulhatunk ma történeti távlatból ehhez a kezdeményezéshez, mit tudunk e jelenségből érteni – nem ígérek kimerítő válaszokat e kérdésekre, és lehet, hogy kézenfekvőbb a szerkesztőket faggatni az indításnál jelentkező szándékokról, ahogyan azt már tették többen és többféle formában.¹ Jelen keretek között azonban igyekszem főként befogadói oldalról becserkészni a jelenséget, a „termék” és közege felől olvasni, néhány szempont alapján leírni az *Árnyékhatar*t.

(DEFINIÁLÁSI KÉNYSZER?) Nem tűnik lényeges mozzanatnak eldönteni, hogy a kiadványok tipológiája szerint micsoda az *Árnyékhatar*. Mivel azonban a kiadvány maga is játszik az önmeghatározásával, amint lennebb kiderül, ebből a gesztusból is kiindulhatunk. Már a korabeli recepcióban, de napjainkban is hol antológiaként, hol folyóiratként hivatkoztak-hivatkoznak rá, ez a bizonytalanság jól látszik, ha adatbázisokban, bibliográfiákban, ismertetésekben, hivatkozásokban keresgélünk: például Szigethy Rudolf *Romániai magyar könyvkiadás 1990–1998* című munkájában „összeállítás”-ként szerepel, az 1992/11-es *Jelenkor* Krónika-rovata mint periodikáról ad híradást, a *Művelődés* 1992/3-as száma novella- és versantológiáról. De nem mindegy, hogy fazék-e vagy lábos?

1 Például alig pár évvel az *Árnyékhatar* megjelenése után: „Nem is a létbizonytalansággal van a baj...” Vida Gáborral beszélget Kerekes Attila. *Előretolt Helyőrség*, 1995. előretolt szám, 7.; „A vers időtlen...” Jánk Károllyal beszélget László Noémi. *Előretolt Helyőrség*, 1995/2, 5. Frissebb alkalmak között pedig az E-MIL 2019. szeptember 5–8. között szervezett író-táborának fórumai említhetők, ahol a fókusz a XX. század utolsó évtizedének erdélyi folyóirat-irodalma volt, lásd Szabó Ivett tudósítását *Az alkotás globális tevékenység – az E-MIL táborról* címmel a Helikon online felületén: <https://www.helikon.ro/az-alkotas-globalis-tevekenyseg-az-e-mil-taborrol/> (utolsó letöltés: 2020. szeptember 24.)

A gondolatmenet erejéig elegendő itt csak az Értelmező Szótár-beli pontosításokhoz fordulva elismételni, hogy míg az antológia „[b]izonyos szempontok szerint kiválogatott irodalmi szemelvényeket, többnyire verseket tartalmazó gyűjteményes mű”, a folyóirat „[s]zabályos időközökben megjelenő időszaki sajtótermék, mely több szerzőtől szépirodalmi v. tudományos jellegű, néha csak egy-egy tárgykörre vonatkozó cikkeket, tanulmányokat, ismertetéseket, bírálatokat közöl, tartalmaz.” Tehát az antológia eleve egy egyszeri jelenség, nagyobb belső kohézióra tarthat számot az olvasója, reprezentatívabb, többnyire szinkrón metszet, a folyóirat vagy periodika viszont tágasabb tesztelési terepet képez, benne foglaltatik a folytatás ígérete, ezért koncepciója idővel körvonalazódhat, alakulhat, folyamatot is tükröz, nem csak stációt. Technikai apróság a megkülönböztetés, de az elvárásokat meghatározhatja az, hogy miként vesszük kézbe az adott kiadványt. Példaként gondoljunk csak arra, hogy az antológiákról szóló kritikákban, éppen azért, mert az ilyen jellegű kötet reprezentativitást ígér, szinte kötelező kör szokott lenni annak fájjalása, hogy kik és milyen szövegek maradtak ki (amit az antológiák szerkesztői igyekeznek viszont a bevezetőben előre kivédeni). Miként kategorizálható tehát egy egyetlen lapszámot megért folyóirat? Az *Árnyékhatár* saját definíciója szerint, mely a borítóképfelületen található, egyszerűen „irodalmi kiadvány”, folytatást esetleg csak a borítócímlapon megjelenő 1-es szám ígérhet. Amikor még nem lehetett tudni, hogy a sorozat máris megszakad, akkor is felmerültek elvárások, azaz talán enyhe frusztrációk az elvárásoknak ezen kijátszása miatt, hogy ti. sem programszöveg, sem szerkesztői bevezető, de kézzelfogható műfajmeghatározás sem szerepel sehol, lásd Arató László *Árnyék(határ)-szék-foglaló* című ismertetőjének felütését: „nehezebb számon kérni tőlük azt, amit vállaltak. Mert hol húzódik az árnyékhatár, meddig tart, mi tartozik oda, s mi az, ami már e-, vagy másvilági?”² Az önmeghatározás külső elvárásának való ellenállásról, de a belső igényének meglétéről tanúsodik az a komolyságtól sem mentes poénos megoldás, hogy a kiadvány fedelének 2. oldalán a tulajdonneveként használt szó jelöltjének definícióját adja a Természettudományi Lexikonból:

2 Arató László: *Árnyék(határ)-szék-foglaló*. *Hátország*, 1992/2. 62.

„A Nap által megvilágított, gömb alakú égitesteken a világos és a sötét félgömb határa, árnyékhatar. A Földről tekintve többnyire bizonyos szög alatt észleljük, ezért vonalának vetületeit általában fél-ellipszisnek látjuk. Alakjából következtetni lehet arra, hogy a megvilágított égitestnek van-e légköre.”

Mit árul el ez az átkontextualizált meghatározás mind műfaji, mind koncepcióbeli, mind esztétikai vonatkozásban az *Árnyékhatar*ról? Ezen a ponton talán még túlzottan sejtelmes, de van ebben a gesztusban egy eltolás, egy érvényességet kereső érvénytelenítés, amely majd jellemző a kiadványban szereplő szövegek nagy részére is. Amit nyugodtan megállapíthatunk egyelőre, hogy struktúrája a hagyományos lapfelosztást követi: előbb a szépirodalom, hátul az irodalmi művekről való beszéd műfaja szerepel, két rovat kapott nevet: a KILÁTÓ fordításokkal, a MÉRLEG pedig a metairódalom terepeként.

(HATÓKÖR) Az *Árnyékhatar*ban megjelent szövegek behatóbb szemrevétele előtt az irodalom- és recepciótörténeti érdeklődés egyik fő szempontja a folytatás elmaradásának a megmagyarázása a korabeli irodalmi nyilvánosságban bekövetkező átrendeződések, illetve az korszakot megelőző gyakorlatokhoz való viszonyulások keresztmetszetében. Az *Árnyékhatar* esetében a nyomdai munkálatok elhúzódása, a szűk körben, informálisabb módszerekkel történő terjesztés eleve akadozást jelenthettek, a projektben részt vevők utólag pedig nagy mértékben hivatkoznak az anyagi gondokra.

Azok, akik az 1990-es évek első felében szocializálódtak az erdélyi magyar irodalmi életbe, vagy már akkor benne voltak, ismerik a kiadványt, derül ki számos szóbeli közlésből és hol formálisabb, hol informálisabb irodalmi tanácskozásból. A korabeli visszhangnak viszont akkori írásos nyoma is maradt, elsősorban rövidebb ismertető formájában, amelyek beszélnek arról, hogy milyen szövegeket tartalmaz a lap, azaz koncepciót igyekeztek kiolvasni belőle. Az egyik ilyen Arató László *Árnyék(hatar)-szék-foglaló* című, fentebb is idézett írása a *Hátország* irodalmi és művelődési folyóirat 1992/2-es számából. Arató az *Árnyékhatar* szövegeinek alaphangjaként a csalódottságot érzékeli, szerinte „[k]eserű még a reménykedés is, írók és főhősök hasonulnak meg, s keresik korábbi önmagukat. Nagyon bizonytalan az a mezsgye, ahol tapogatóznak, de azért látnivaló, hogy nem igénylik a teljes

bizonyosságot. Hogyisne, akkor elvészne az ismeretlenség szépsége, a feltárandó, meghódítandó dolgok igézete. Titkokat rajzolnak maguknak – s gondolom, ezáltal a gyanútlan olvasónak is – az »Árnyékhatár« őrei, de – annak ellenére, hogy a titkok néha megfejthetők – vannak kiismerhetetlen részei az első számnak.”³ A kiszolgáltatottság, veszteség, ellehetetlenülés kulcsszavak mentén szerveződő prózákért nagyon lelkesedik, a lapban közölt versek azonban szerinte még nem olyan jók. Aratóén kívül egy másik odafigyelőbb szemle a Martos Gáboré, a *Magyar Napló* 1993. áprilisi számában. Ennek egyik legtalálhatóbb hozadéka, hogy éles határt azonosít a fordított és az eredeti szövegek típusa között: előbbieket „*hagyományosabb* szövegkezeléssel dolgozó, konzervatívabb irodalomszemlélettel készült munkák”, amelyekről élesen eltér Vida Gábor, ZRBE István kísérletezőbb, kollázsszerűbb szöveggyűjtése, de ez a megállapítás a prózára vonatkozik elsősorban. Martos ugyanakkor inkább az elméleti alapot érzékeli a vállalkozásban, valamint a nyitottságot „egy modern, új hangvételű irodalom felé”, de a szövegek minőségén néhol fanyalog.⁴ (Itt a „modern” jelzőt vélhetőleg a szó köznapi jelentésében kell érteni.)

Nyilván éppen a kísérletezőbbnek érzékelt szövegek azok, amelyek irodalomelméleti konstrukciónak is alapul szolgálnak, a Martos által érzékelt poétikai újdonságok vagy legalábbis elmozdulások képezik a termékeny példát Berszán István *Irodalmi érték startállásból (pályakezdők értékorientációja)* címmel tartott előadásának gondolatmenetében, amelyet egy tanszéki konferencián tartott Kolozsváron, 1992-ben.⁵ Az irodalmi műveken számon kért koherencia-fogalomból indul ki, azt a hipotézist bizonyítja, hogy az új jelenségekben érzékelt inkoherenca „nem más, mint a korábban definiálthoz képest egy másfajta koherencia, melynek összefüggései még feltáratlanok.”⁶ Ezt újkoherenciának vagy „nem euklideszi” koherenciának is nevezi tanulmányában, ennek szemléltetésére hozza példaként az *Árnyékhatár* szövegeit, azok közül is ZRBE István, Vida Gábor, Jánk Károly és Vermesser Levente írásain keresztül érvel amellett, hogy „[a] szövegbe kivetített, fogalmilag fogható, tehát ilyen értelemben tárgyi összefüggőség helyett a pálya-

3 Arató: i. m. 62.

4 Martos Gábor: *Árnyékok és határok. Magyar Napló*, 1993. április 2., 41.

5 Publikált változata: Berszán István: *Irodalmi érték startállásból (pályakezdők értékorientációja). Látó*, 1992/11., 81–86.

6 Berszán: i. m. 81.

kezdők újszerű próbálkozásaiban egy rejtettebb, nem exponált: szubjektív összetartozás érvényesül, melynek legrelevánsabb mozzanata a személyesség. [...] Ez a felismerhető és kiismerhetetlen jel-személy teszi hitelesen összetartozóvá, önmagával összeegyeztethetővé a pályakezdők újszerű verseit, illetve prózáját.”⁷ Az *Árnyékhatar*ban közölt szövegek jellegére vissza fogok még térni alaposabban, itt egyelőre azt szerettem volna érzékeltetni, hogy a szakma hol nagyvonalúbban, hol egészen komolyan reagált erre a kiadványra már közvetlenül a megjelenése körüli időben, megállapításai pedig egybeeshetnek a mai olvasó-értelmező élményeivel, a szövegekkel való szembesülés során. (Utóbbinak kissé nehéz dolga van, mivel az *Árnyékhatar* nem került be könyvtárakba, és nyilvános elektronikus adatbázisokban vagy felületeken sem érhető el egyelőre a digitalizált változata.)

Ami a történeti távlat tanulságait illeti, több tanulmány is kitér az *Árnyékhatar* esetére, az 1990-es évek elején szerveződő-induló többi lappal együtt főként irodalomtörténeti jelentőségét szokás kiemelni. Egy többes tét rajzolódik ki ezen tanulmányok és reflexiók összeillesztéséből. Az *Árnyékhatar* egyrészt az irodalomtörténetben a '90-es évek fiatal irodalmában jelentkező intézményesülési kísérletek egyikeként foglal helyet,⁸ az erdélyi nyilvánosság átalakulásával együtt járó folyamat kontextusában vizsgálható, és fordítva, a folyamat árnyalásához járul hozzá. Különösen érdekes lehet a kutatás számára innen fogva az a komparatisztikai irány is, amelyre pl. Sütő András Csaba hívja fel a figyelmet, aki Balázs Imre József *Az új közép* című, a kortárs irodalmi tendenciákat feltérképező, és az 1990-es és a 2000-es évek intézményes keretei változásának is fejezetet szentelő 2012-es kötetéről szóló recenziójában felveti a magyarországi folyóirat-alapítási törekvésekkel való párhuzamot.⁹ Ugyanakkor az *Árnyékhatar*, mint sok más irodalmi folyóirat, egy társaság, egy csoportosulás jelzése is, ez esetben az *Éberé* (Balássy Csaba, Hubbes László, Jánk Károly, Vermesser Levente, Vida Gábor), amely számára saját megnyilvánulási terepként, egy irodalomkoncepció körvonalazásaként, vagy a körvonalazás elke-

7 Uo. 83–84.

8 Lásd például Borcsa János: *Tendenciák a romániai magyar irodalomban, avagy a valóságirodalomtól a szövegirodalomig*. In uó: *Merítés*. Kolozsvár, 2009, Kriterion Kiadó, 130.

9 Sütő András Csaba: Balázs Imre József: *Az új közép*. *Irodalomtörténet*, 2013/1., 179.

déseként szolgálhatott. Az *Éber* mindenképp különös jelenség volt az 1990-es évek eleji Kolozsváron, és a csoport által megindított *Árnyékhátár*-projekt nem mentes a külső eszményítéstől és legendásítástól sem. Fehér László például a *Korunk* 1993/4-es számában így ír: „A belső szolidaritás: az *Árnyékhátár*. (...) Egy sor kényszerből és taktikázásból született antológiásorozat után nem a tehetetlenségi erő hozta létre az *Árnyékhátárt*, hanem abból a felismerésből született, hogy a darabjaira hulló világ pusztulását, ha nem is megállítani, de késleltetni lehet olyan tevékenységekkel, amelyek során közösséget képzelünk (teremtünk) e világ legdekadensebb szegmentumaiba, elfogadhatóvá téve azt, amit eddig nem fogadtak el, élvezhetővé téve azt, amitől eddig undorral fordultak el.”¹⁰ Martos Gábor pedig úgy indítja már említett recenzióját a *Magyar Napló*-ban, hogy kuriózum-értéke felől közelít: „Az *Árnyékhátárról* először Bréda Ferencről hallottam Kolozsváron: – Van itt egy új társaság, kibérelnek egy lakást Monostoron, együtt élnek, írnak, happeningeket tartanak... – no, gondoltam, megérkeztek Kolozsvárra az amerikai beatek ükunokái, neohippik, irodalmi szekta... Az *Árnyékhátár* szerzőiről másodsorra Berszán Istvántól hallottam a kolozsvári egyetemen tartott irodalmi konferencián. [...] a hallgatóság soraiban ült néhány, a konferencián addig nem látott, hosszú hajú, szakállas, ilyen-olyan fura figura, aztán az előadások szüneteiben ugyanók áldogáltak a folyosón, és – meglepően olcsón – egy vékonyka, alig százoldalas kötetet árultak. A kötet címe [...]: *Árnyékhátár*; ez tehát a harmadik (típusú) találkozásom velük.”¹¹ Mindezzel összecseng az is, ahogy Vermesser Levente a *Konyhák, ételek, irodalmak?* című esszéisztikus, 1995-ös visszatekintő helyzetértelmezésében esztétista vállalkozásként írja le az *Árnyékhátárt* és az azt létrehozók szándékát: „Alapállásról beszélnek, ítéletben-levésről, mágiáról, és nem nagyon látszik zavarni őket, hogy meglehet, ezek a dolgok már több mint tíz évvel ezelőtt is anakronisztikusan hatottak. Mit akarnak? Minőségi lapot és irodalmat. [...] Elefántcsonttorony avagy éteri értékek, mondhatnánk [...]”¹² – és közvetetten, de ennek az alapállásnak a szükségszerű következményeként állítja azt, hogy a

10 Fehér László: Bevezetés egy „nagy generáció” szertartásrendjébe. *Korunk*, 1993/4., 52.

11 Martos: i. m.

12 Vermesser Levente: *Konyhák, ételek, irodalmak?* *Korunk*, 1995/8., 81–82.

lap „bukása pénzhiányra, infrastruktúra-hiányra vezethető vissza” – mindezt érdekes lehet egyszer a művészeti autonómia problémája és lehetősége felől is végiggondolni.

Az *Árnyékhátár* irodalomtörténeti tétje abban is kereshető, ahogyan előzményül szolgálhatott további kezdeményezések számára (pl. a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon a *Serény Múmia* szócikkben Lakatos Mihályt idézve tartja számon történelmi előzményként az *Árnyékhátárt*)¹³, de akár abban is, ahogy több alkotó számára is teret biztosított, ha pillanatnyilag is, a formálódásra, illetve ahogyan egy adott irodalomtörténeti pillanat és irodalmi csoportosulásnak nemcsak a légkörét, hanem irodalmi ízlését, stílusát stb. konzerválja. Vagy legalábbis közvetve egy részét annak, amit a fiatal irodalmárok az irodalomcsinálásról gondoltak és tenni tudtak, hisz Vida Gábor egy 1995-ös nyilatkozata szerint „[a]z *Árnyékhátár* nem volt az Éber életérzés leképezése, nem is akart az lenni, csak egyszerűen más, mint az itteni lapok. Fogalmunk sem volt akkor, hogy milyen is a szellemi erőter, ami itt van, nem tudtuk fölmérni a helyzetet, és nem tudtuk azt sem, hogy hogyan kell lapot csinálni.”¹⁴

Amit nem nagyon szokás a tétek között említeni, az a folyóirat fontos közvetítő funkciója a fordítások révén. Az *Árnyékhátár* tartalomjegyzékét végigfutva máris feltűnnek ismerős, nagy nevek. Találunk itt fordítást befutottnak számító amerikai költőktől-íróktól, a XX. század több különböző évtizedéből merítve: Ray Bradbury *Picasso nyara* (*In a Season of Calm Weather*, 1956, ford. Bartha Gabriella) és Joyce Carol Oates *Talajvesztettek* (*Out of Place*, 1968, ford. Ferenczi Judit) című prózáját, Anne Stevenson *A házasság* (*The Marriage*, 1982, ford. Királyi András) és Diane Wakoski *Az én bajom* (*My Trouble*, 1971, ford. Királyi András) című versét. Talán a címekből is rá lehet jönni, hogy az önkeresés, önértelmezés témái körül kering e művek gondolati íve, kivéve a Bradbury-szöveget, amely inkább arról szól, hogy milyen váratlan helyzetekben ér össze az élet és a művészet. Két román költő „kortársabb” verseit is felfedezhetjük itt Jánk Károly fordításában: Mircea Dinescutól az *Egy definíció születését* (*Nașterea unei definiții*) és

13 Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, Serény Múmia szócikk, online: <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/3993/> (utolsó letöltés: 2020. szeptember 24.)

14 Idézi Balázs Imre József: *Az új közép. A kilencvenes évekbeli és a 2000 utáni irodalom intézményes kereteinek változásai*. In uó: *Az új közép. Tendenciák a kortárs irodalomban*. Szeged, 2012, Universitas Szeged Kiadó, 26.

Az utazás nyomát (*Urma călătoriei*), illetve a '80-as generációhoz sorolt Ion Vădantól a *Reggeli teát* (*Ceaiul de dimineață*) és *A város parkját*. Az *Egy definíció születésében* visszaköszön a jelen tanulmány elején sugallt eltolásos-definíciós játék, hisz a vers szövegében egyféle kavargó mitikusságból születik meg a felismerés, mely így hangzik: „Eszertint az élet:/ az a termékeny igyekezete a dolgoknak,/ hogy mássá legyenek mint amik.” (45.)¹⁵ Nyilván, miközben igyekszünk ezeket a műveket összeolvasni vagy legalábbis valamilyen koncepciót feltételezni a beválogatásuk mögött, figyelembe kell vennünk azt az eshetőséget is, hogy az 1990-es évek elején a fiatal egyetemisták fordítói gyakorlatát igencsak meghatározhatta az, hogy milyen külföldi/más nyelvű szövegekhez férhettek hozzá a rögtön a rendszerváltást követő időszakban.

(SAJÁT ÁRNYÉKOK ÉS HATÁROK) Mint említettem, a fordított szövegek hagyományosabb poétikai megoldásaitól élesen elüt az *Árnyékhatárban* közölt saját szövegek zöme. Legtöbbjük igen izgalmas kihívás az olvasónak, jól működnek együtt, felfedezhetőek közöttük egyértelműbb összecsengések, tematikus vagy hangvételi azonosságok, miközben mégsem egy homogén szövegegyüttesről beszélhetünk. Nehéz volna ezeket jelen keretek között érdemben elmesélni vagy elemezni, a továbbiakban inkább néhány szembetűnőbb összeolvasási lehetőséget emelek ki, jelezve az egyes szövegek irányait.

Első végigolvasásra az *Árnyékhatár* szövegeiben az tűnik fel, hogy olyan poétikai megoldások mentén szerveződnek, amelyekkel nem akarják maradéktalanul meghatározni, teljességükben felfedni önmagukat, miközben keresik a határaikat és autonóm lehetőségeiket mind formailag, mind tartalmilag. Például gyakori mozzanat az ének az önmagából való kilépése, akár ennek elbeszélése révén, mint Vermesser Leventénél: „én önmagamból cafatként kiszakadtam” (*Könyörgés*, 13.), de jellemző az önteremtés igényének és az ehhez kapcsolódó kételyek jelzése például Vida Gábornál: „te sem hiszed / kitalált önmagadat, / a kitalálást sem hiszed” (*Kitalálás*, 74.), ami eljuthat akár az önfelszámolásig (Vermesser verseiben; „Aki nincs, nem lehet egyenlő.” – Sólyom Noémi: *Vers*, 34.), akár a szövegeknek egy – Berszán István idézett felvetésére utalva – „újkoherencia” köré szer-

15 A továbbiakban az *Árnyékhatárban* megjelent művekből vett idézetek után zárójelben jelzem az oldalszámot.

veződéséig. Olvashatunk metamorfózisokról, például fává változásról Papp Sándor Zsigmond (az *Árnyékhátárban* ifj. Papp Sándor néven közölt) *Fa* című versében („ma betoncsendben élek s aprópénzért keresztet hordok a főutcán. aztán este fáradtan fának öltözöm s kinyújtom karjaim a csillagoknak” – 76.), de az ismert térszerkezetből való elemelkedésekről is, a tárgyak, a materialitás és az elvonatkoztatott dolgok közötti viszony újratérképezéséről pl. Jánk Károly saját verseiben (*Tárgyak, A Ház, A másik*), reciklált vagy új mítoszokról Kemény Istvánnál (*A rokkant, A vasgolyó, Közönséges romantikusok*). A tudat határai is tágulnak, kitolódnak, főként az álomszerűség logikáját követő vagy némi szürrealitással megfűszerezett szövegekben. A töredezett szerkezetek, a tipográfiai megoldások is mind egy újrendeződs igényét jelzik, feltehetően nem függetlenül a rendszerváltás utáni egyéni és társadalmi mozgásokat átható igényektől. Legzavarbaejtőbb vagy provokatívabb a ZRBE István álnéven (Koros-Fekete Sándor) futtatott nagyívű és ambiciózus szövegkollázs rengeteg vendégszöveggel, amelyhez képest a többi szöveg sokkal szelídebb és koherensebb, mintegy előkészítője és levezetője ennek a *tripnek*, amely olyan, mintha a benne feltételezett szubjektum álmok, szövegek és emlékek kivetüléseiben élné át a halálfélelmet, a magányt, a gyászt, de a fókusz sehol sem tudja sokáig tartani, mert felszámolódnak a szubjektum saját körvonalai: „és csak ülök a sok összegyűrt tükördarab között, csak ülök és nézek, és nem látok immár semmit.” (27.)

Mindezt a szöveg- és jelentéshullámozást jósolja meg a legelső írás, amelyet valamilyen művészi program hirdetését célzó szerkesztői bevezető hiányában tekinthetünk mégis egyfajta vezérszövegnek. Nem lehet véletlen, hogy ez került legelőre: Vida Gábor címtelen prózája egy gondolatjelekkkel odavetett se eleje-se vége gondolatfolyam látszatát kelti, azzal az érzéssel együtt, hogy már benne voltunk a folyamatban, még mielőtt kinyitottuk volna a kötetet. Vannak történésrészletek a szövegben: egy feltételezett vagy valóban elkövetett szökés, dolgoztatott és büntetett bakák, agyonlőtt ló a kukoricásban, egy határőr által lelőtt szökevény, karácsony és szerető. Nem ok-okozatiság kapcsolja össze ezeket az elemeket, hanem a konstans félelem-érzés és a szöveg kavargása egy középpont körül, amelynek létét ugyanakkor folyamatosan megtagadja. Kivetítve mindezt a teljes kiadványra, előtérbe kerül a szövegek ritmusa, a hangulati kapcsolódások is, miközben mégis

átgondoltságot sugallnak, és egy elméleti háttér és felkészültség lüktetését hordozzák. A középpontnélküliség, mint láttuk, több szövegre is jellemző az *Árnyékhatár*ban, amitől a jelentést megragadhatatlannak érezzük. A versek esetében is jellemző egy ilyen zűr, amely nem feltétlenül a képekre vonatkozik, hanem például a szintaktikai viszonyok lesznek kevésbé egyértelműek. Az írások tehát csomópontok körül vagy felé gravitálnak, hol lazábban, hol pedig besűrűsödnek, amint Vida Gábor címtelen prózájában áll: „amikor a költő beteg, mert nem tud mit kezdeni a félelmeivel, akkor megkeresi azt a pontot, ahol ez a legtöményebb” (5.). Ilyen sűrű pontok a halál vagy a magány, ezek feszültségei legkielezettebben ZRBE és Vermesser írásaiban artikuláltak, a világgal való meghasonlottság pedig Lakatos Mihály *Kompromittált* című versében a legexplicitebb. Mindeközben alkalom adódik a felszusszanásra is, pl. Kun Árpád prózaversei rezignáltabb, vigaszcentrikusabb írások elképzelt együttlétekről (*A levél, A repülőút*), Szilágyi P. Csaba haikui (*Aratás előtt, Alkony, Egy perc a sok közül*) is elütnek légységükkel az olyan sötétebb víziójú költeményektől, mint Vörös Istvántól az *Éva megkövetése* és Kelemen Hunortól a *Mint a lóhalál*. Ferenczi Judit *Hétköznapi* című novellája pedig egy klasszikusabb narratíva, hétköznapi élménysorból, egy lakótárs emlékéből indulva ki, némi szürrealitással megtoldva: nő a hátrahagyott szobor haja, ami azt sugallja, a művészetben mindig van valami képtelenség, a művészettel való találkozás mindig meglepő.

Ez a folyamatos rejtőzködés-feltárulkozás a szövegek révén állandó mozgást idéz elő, s bár a zen és a tao nem az *Árnyékhatárt* jellemző bölceleti beállítódás, e mozgás felől mégis találó, hogy Hubbes Lászlónak egy haikut értelmező esszéjével zárul a kiadvány. Hubbes szép és kontextualizáló szoros olvasatát adja Matsuo Bashó *A varjú* című, Kosztolányi fordításában ismert haikujának, úgy bontva ki a mű bölceleti síkját, hogy közben a tipográfiai megoldásnak köszönhetően a lapszéleken végig ott látjuk a haiku szövegét, amely a jin-jang szimbólumába is berajzolódik.

Mindezek felől feloldódhatott az abból a kérdésből fakadó „definíciós kényszer”, hogy mi is volt tulajdonképpen az egy lapszámot megérett *Árnyékhatár* című irodalmi kiadvány, és történeti távlatból is valamelyest érzékelhető lett a légköre. Egy fiatal csoport és a hozzájuk csatlakozó fiatal írók ízlésének és korabeli lehetőségeinek egy megnyil-

vánulása ez. Bár folytatás nélkül maradtak a kezdeti ambíciók, érdemes nem csak e félbemaradtság felől megközelítenie az irodalomtörténetnek, érdemes komolyabban venni, mint egy kuriózumot, hisz olvasmányélményként is remekül működik.

Rituálé
(vegyes technika, 100 x 100 cm)